

Komplex nevelőhatások megvalósulása egy ének-zene óra folyamatában

A tanítás anyaga: Liszt XV. rapszódiaja.

A tanítás célja: – Liszt XV. rapszódiajának zenei előzményei és elemzése.

a) Történelmi szemléletmód formálása a zenei nevelés eszközeivel.

b) Legyenek képesek a tanulók a meghallgatott zenemű hangulatának, érzésvilágának jellemzésére.

Didaktikai feladatok: Alkalmazó rögzítés, ismeretszerzés, alkalmazó ellenőrzés.

Szemléltetés: Képes történelem: Két pogány közt c. könyv.

Szabolcsi B.: A magyar zenetörténet kézikönyvéből

Pálóczy Horváth Ádám: Rákóczi-nóta kézírata.

Rákóczi 300. évfordulójára készített tabló.

Rákóczi kesergője oboán.

Berlióz: Rákóczi-induló (magnetofonról).

Liszt: XV. rapszódia (lemezjátszóról és magnetofonról).

A rapszódia témáinak táblai képe.

Az óra folyamata

Alkalmazó rögzítés:

- Rákóczi születésének évfordulójára készült ez a tabló, amelyet a gyerekekkel együtt készítem. Ennek kapcsán emlékezünk történelmünk egyik jeles alakjára. (A nagy évforduló 1976. március 27-én volt.) A festmény-reprodukció Mányoki Ádám munkája.
- Ki volt Rákóczi Ferenc? (A kuruc-labanc háború szervezője és vezetője.) – Mi volt a jelszava? („Pro patria et libertate!” / Hazáért és a szabadságért!)
- Ének-zene tárgyra gondolva mik őrzik a kuruc szabadságharc emlékét? (A kuruc dalok.)
- Soroljatok fel néhányat az eddig tanultakból! (Te vagy a legény... Csinom Palkó... Balogh Ádám nótája.)
- Mi jellemzi a kuruc dalokat? A hazaszeretet kifejezői: a haza sorsa feletti aggodás és lelkesítés.)
- Énekeljük el az általunk ismert két kuruc dalt folyamatosan, hangnemi kapcsolással!

Te vagy a legény... 1., 2. versszakával.

Csinom Palkó... 1. versszakával.

A dalsokor osztályszintű megszólaltatásának értékelése.

- Ki gyűjtötte össze a kuruc dalokat? (Színhagyomány alapján Pálóczy Horváth Ádám, a szabadságharcot követően 100 évvel.)

Ismeretszerzés:

- A Pálóczy Horváth Ádám gyűjteményéből – 1813-ból – való az a Rákóczi-nóta, aminek a dallamát hangjegyes formában látjátok a táblán. (Epidiaszkóp segítségével szemléltetem a dallam eredeti képét.)

A táblán látható hangjegyes dallam előkészítése.

Lényeges észrevételek: kötetlen ritmusú dallam ütemmutató nélkül, a kezdőhang megállapítása.

Dallami előkészítés: A dallamban előforduló ta-hang gyakorlása.

A dallam szolmizálása a tábláról.

Dallamelvonás. (Lalázva éneklük a tanulók a dallamot.)

A dallam szöveges (tanári) bemutatása:

Hcj, Rákóczi, Bercsényi, Bezerédi,
Magyar vitézek nemes vezéri,
Hová mentek, hová lettek válogatott vitézi?

- A Rákóczi-nóta mellett a 18. sz.-ban a Rákóczi kesergője is elterjedt dallam volt. Hallgassuk meg oboán a Rákóczi kesergőjét egy zeneiskolás gyermek előadásában! - Figyeljétek meg, hogy milyen hatású dallam ez? (Lelkesítő.)

(A XV. rapszódia hangulati előkészítésének egy lehetősége.)

- Bihari János, a XIX. sz. híres cigányprimása sokat játszottá ezt a dallamot.

A Rákóczi nótája és Rákóczi kesergője először énekes formában jelentkezett, majd később kialakult a hangszeres formája, amelybe már verbunkos elemek is vegyültek.

A hangszeres formában feldolgozott mű címe: Rákóczi-induló. Ez a forma határozottan tovább fokozza a dallam lelkesítő hatását.

A téma szolmizálása a tábláról. (Tartalmi előkészítés.)

A katonazenekarok gyakran tűzik műsorukra. Ebben az előadásban lelkesítő, forradalmi hatású.

Erkel Ferenc 1839-ben megkomponálta zongorára, és hangversenyműsorában el is hangzik.

1846-ban, Berlioz francia zeneszerző Pesten jár, és az általa komponált Rákóczi-induló is felhangzik hangversenyén.

- Hogyan ismerkedett meg a dallammal?

Két feltevés van:

1. Erkel Ferenc kiváló magyar muzsikusz közvetítésével.

2. Egy zenekedvelő küldte neki a Rákóczi-induló dallamának kottáját, hogy ha népszerű akar lenni a magyarok között, ezt játssza. Berlioz egy éjszaka alkotta meg zenekari művét.

- Hallgassuk meg Berlioz Rákóczi-indulójának egy részletét! (A XV. rapszódia dallami előkészítése.)

1853-ban Liszt a XV. rapszódiaiban dolgozta fel a Rákóczi-indulót. Ezt megelőzően magyarországi hangversenyén 1839-től a Rákóczi-indulót - Erkel zongoradarabját - már számos esetben eljátszotta, ezzel a reformkor idején széles körben népszerűsítette a művet, amely a közönségre lelkesítő hatással volt.

Célkitűzés:

- Ma Lisztnek ezzel a művével ismerkedünk meg, és dolgozzuk fel részletesen!

Alkalmazó ellenőrzés:

A rapszódia fogalmának számonkérése. (Szabad szárnyalású, különböző hangulatú, hangnemű részek összekapcsolása. Csapongó.)

Ismeretszerzés:

A XV. rapszódia a 19 közül a leghíresebb. A mű nemcsak a téma szokásos variálása, hanem valóságos drámai költemény. - Hogy mit ábrázol, azt is ismerjétek fel!

A mű meghallgatása. Megfigyelési szempont: - Milyen képet, eseményt ábrázol a zenemű?

Az észrevételek meghallgatása. (Tanári kiegészítéssel a következők megfogalmazása: Szinte megeleveníti a rohamot, csatazajt, a katonák álmát. A zongora kitűnően utánozza - fejezi ki - a kürtszót, dobpergést, a csaták távoli moraját, a lovak patáinak dobogását.)

Liszt ebben a művében határozottan és egyértelműen törekedett kifejezni a lelkesítést, a tetterre indítást. Ilyen értelemben nevezzük ezt a fajta zenét programzenének.

- Figyeljük meg részleteiben a művet!

Elemzés:

1. Analízis:

- Hallgassuk meg az első részt!

A bevezetést követi az első nagy egység, amelynek a szerkezeti képlete ez:

Bevezető + A: a a b1 b2 a'

(A témákat a - b₁ b₂ - a pedagógus felkottázta a táblára, és zenehallgatás közben mutatópálcával követi a dallamot.) Megfigyelési szempontok a bemutatáshoz: - Mire emlékeztet ez a dallam? - Milyen hangulatot áraszt az első rész? (Bevezetés: dübörgő, gyorsuló futam.)

Az induló témája: $\left\{ \begin{array}{l} a = \text{mélyebb-magasabb hangzásban kifejezi a felhívást, lelkesítést,} \\ \text{menetelést} \\ b_1 = \text{kürtöket utánzó téma, amely a csatát ábrázolja,} \\ b_2 \\ a^v = \text{kánonszerű.} \end{array} \right.$

- A második részt B-vel jelöljük. Trió.

Megfigyelési szempontok: Hangnemileg megegyezik-e az első résszel? - Hány téma váltakozását hallod?

(A megfigyelési szempontok a mágneses táblán vannak kártyára kiírva.)

A megfigyelték számonkérése: (A hangnem és a két téma sorrendje változik.) A témák:

c = álmodozás,

d = keményebb hangzás, harag, gyűlölet a labancok iránt.

A trió szerkezeti képlete: c d c d c d

- A következő rész egy átvezetés.

Dübörgő futamok a roham kifejezését szolgálják. (Átvezetés az első rész ismétléséhez. Az „A” téma töredékeit halljuk.)

- A dűrban megkomponált, ércesen csengő, harsogó kóda zárja a művet, mintegy ábrázolva a győzelmet és a diadalt.

A mű teljes formai képlete a következő: (A táblán látható.)

Bevezetés A:	Trió B:	Átvezetés	A	Kóda:
a a b ₁ b ₂ a ^v	c d c d c d	a a b ₁ b ₂ a ^v		dűr
moll	dűr	moll		

2. Szintézis:

- Hallgassuk meg ismét egészében a művet!

Megfigyelési szempont: - Figyeld meg a rapszodiára jellemző hangulatváltozásokat!

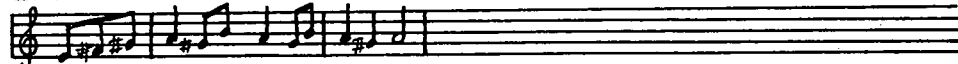
A megfigyelték számonkérése.

A tábla képe:

1. RÁKÓCZI NÓTA

2. RÁKÓCZI INDULÓ TÉMÁJA

3. LISZT: XV RAPSZÓDIA TÉMAI:

A komplex esztétikai hatások érvényesülése mellett beszélhetünk komplex nevelőhatásokról is. Mindkettőben a legfőbb érték a megnövekedett nevelési lehetőség, de az eszközök mások. Az elsöben az esztétikumot integráljuk egy tanítási folyamatba, és így értékesíthetjük a nevelőhatásokat a gyermeki személyiség fejlesztésében, míg a komplex nevelőhatások kategóriájában két vagy több tárgy nevelési lehetőségeinek integrálásáról van szó. Az ének-zenei nevelés tárgya, vagyis az esztétikum hordozója rendelkezik azzal a sajátossággal, hogy szövetségre léphet a nevelés érdekében a testvér tárgyakkal: az irodalommal és képzőművészettel. De igen hasznos a természettudománnyal és a társadalomtudománnyal való szövetsége is. A közölt vázlat alapján most a társadalomtudomány egyik tárgyával, a történelemmel való hasznos és gyümölcsöző koncentrációjáról esik néhány szó.

A nagy magyar történelmi fordulók, szabadságmozgalmak érintkező pontjait megtaláljuk a zenei nevelés tárgyában, a kapcsolódó dallamok szövegében kimondottan és a szövegtelen zenében kimondatlanul, de egyértelmű céltudatossággal. A legjellemzőbb történelmi fordulópontok, események, amelyek helyet kapnak a zenei nevelés programjában: A 150 éves török uralom Magyarországon (históriás énekek), a szabadságmozgalmak (kuruc-dalok), 1848-as szabadságharc (Kossuth-nóták), 1919-es magyar tanácsköztársaság (a tanácsköztársaságról szóló dalok), hazánk felszabadítása és demokratikus, szocialista átalakulása (dalok a felszabadulásról) stb.

A történelmi események közül most a II. Rákóczi Ferenc nevéhez fűződő szabadságmozgalom légkörét idéző dallamok és az ismeretnyújtást jelentő zenemű sajátosságáról, a kor szellemét tükrözö jellegzetességeiről, van szó. Mit is tehet a zene a történelmi szemléletmód alakításában? A maga sajátos eszközeivel ragadja meg a kort jellemző vonásokat, azokat kiemeli, a kiemeléssel megfelelő mértékben hangsúlyozza, érzelmileg feltölti, emocionálisan megragadja, és elszakíthatatlan kapcsolatot teremt. A zenei kifejezőeszközök segítségével és az emocionális, ideatív tudati működéssel lényeges jegyeket von el a pedagógus (és a tanuló) a tanítás tárgyából.

Az óra kapcsán melyek azok a „Rákóczi motívumok”, ideatív tartalmak, amelyek megerősítést nyerhetnek? A szabadság, függetlenség, lelkesítés a harcra, forradalmi hevület, a szabadság és a harc, a tettekészség, ellenségeink iránt érzett harag stb.

A zene tartalmakat kifejező ereje mellett a különböző művészi struktúrák létrehozásával is alkalmas arra, hogy a fontos tartalmi „motívumokat” rangsorolja, és a legfontosabbakat tovább hangsúlyozza. Ezt szolgálja elsősorban a visszatérés funkciója. E műben is a legfőbb gondolat az erőt adó lelkesítés, a tettekészség felszítása, a harc vállalása, amely gondolatokat érdemes a visszatéréssel aláhúzni, vagy a zene eszközeivel újrafogalmazni.

Az elmondottak olyan asszociációk, amelyeket az általános iskolás gyermekek töredékesen, a fantázia szabad szárnyalása alapján valósíthatnak meg. A pedagógusi tudatosítás nélkül, vagyis történelmi szemléletmód következetes alakítása, az asszociációk gondos irányítása nélkül hatékony nevelésről nem beszélhetünk.

„Az általános iskolának a Rákóczi-hagyomány tekintetében is alapozó szerepe van. Itt körvonalazódik az a Rákóczi-kép, amit a középiskola továbbfejleszt. Nagyrészt a tanulóévek idején dől el, hogy a tanuló az iskolából kikerülve a későbbi olvasmányokból, a különböző információkból mit és mennyit tesz majd magáévá, milyenné válik Rákóczi-képe, történelmi tudata, milyen erkölcsi tartalmat kapcsol a Rákóczi szabadságharchoz, milyen tanulságot von le mindezekből.” (Köznevelés XXXII. évf. 12. sz. Molnár Mátyás.)

A Rákóczi-kép kontúrjait élesíteni a zene eszközeivel feltétlenül kötelességünk, mert így világosodik meg a háttérből és válik félreismerhetetlenné a nagy magyar

képe, aki előtt fiatalon az a nagy kérdés lebegett, hogy a „képtelenül hatalmaskodó, zaklató, porcióztató, adóztató, nemesi szabadságainkat rongáló, igaz régi törvényeinket megvető, jószágainkat hatalmasan foglaló, becsületünket tapodó, sónkat, kenyérünket elvevő, életünkön uralkodó és kegyetlenkedő birodalom ellen” milyen erőkre támaszkodva veheti fel a küzdelmet, akit bátorított és erősített az a szándék, hogy megérdemlje a nép bizalmát és szeretetét. (Köznevelés XXXII. évf. 12. sz. Ungár Máttyás.)

Rákóczi magyar voltát, hazafias érzelmeit töretlen akarátát, szabadságeszméjét, a nép szeretetét emelte ki Liszt a XV. rapszodiájában, és e kép megfestésével, önmaga magyarságáról is színt vallott. A nagy magyar hazafi és a tündöklő zseni találkozásának nemzeti értéket képviselő ötvözetéről van itt szó.

A tantárgyi koncentráció nem újkeletű pedagógusi „kötelesség”, hatását minden hivatását értő és szerető pedagógus, a fogalom keletkezése, tudatosítása óta (sőt azt megelőzve is) igen nagyra becsült. Akkor gyorsan kínálkozik a kérdés, hogy miért aktuális ma is sokat beszélni róla?

Ma már stílusosabb komplexitásról, integrációról beszélni, és úgy tűnik, hogy ezek a fogalmak más tartalmakat takarnak, pedig valójában egyik leglényegesebb vonásuk a tárgyak közötti koncentráció. Talán ami más, az a módszerben fedezhető fel.

Tárgyunk az ének-zene egyik jószándékú támogatója a koncentrációnak, a komplex esztétikai hatások, a komplex nevelő hatások keresésének, alkalmazásának. A sokoldalú személyiség formálásával egyetértünk. Egyetértünk? Sokat fáradozunk a jelentősebb nevelési vonatkozások szélesebb ívű megvalósításáért, illetve a zene természetes (spontán) és tudatos élményhatásainak elmélyítéséért. A koncentráció eredményesebb munkára ösztönző, motiváló erejét bizonyítani szükségtelen. A Kodály-i életút irányának követése a zenei nevelésben azt is jelenti, hogy a zene a művészetekkel és tudományokkal, a koncentráció alkalmazásával képezhet szoros egységet. Elszakíthatatlan barátságot kötöttünk az irodalommal, képzőművészettel, történelemmel, és ki állítja azt, hogy a többi tárgy ismeretanyaga beépíthetetlen a zenei nevelőmunkába.

Az ének-zene tanár újabb és újabb történelmi ismeretanyaggal gazdagodik. Az óráközi szünetek, a „lyukas órák” gyakran emberközbe hozzák az egyetemes kultúra terjesztésére áhítozó kollegákat. Tanáraink idejükhöz mérten kiszolgálják a más tárgyakat tanító kartársakat stílusosan kapcsolódó zenei anyaggal. Ebben az egyre szélesedő mozgalomban, amiben jelen van a koncentráció vagy a szélesebb ívű komplexitás, kinevelődhet a XX. sz. pedagógus „polihisztor”. Jó ez az együttműködés más értelemben is: megtanuljuk egymás munkáját, tárgyát tisztelni, miközben tapasztaljuk a művészetek más-más kifejezőeszközeit a reális valóság ábrázolásában. Érzékelhetjük mi, ének-zene tanárok pl.: a zene fontos alkotó elemét, a ritmust szavakban, mondatokban, képzőművészeti alkotásokban. A zenei kifejezőeszközök felderítése kapcsán történelmi, társadalmi háttérrel festhetünk, és eközben történelmi-politikai állásfoglalásunk meggyőzőbb lesz.